

## ПОНЯТТЯ «ІДЕНТИЧНІСТЬ» З ПОЗИЦІЙ СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ПАРАДИГМ

*У цій роботі здійснена спроба виявлення загальних положень і тенденцій у дослідженні поняття «ідентичність» з позицій сучасних наукових парадигм. Виявлені особливості вивчення поняття «ідентичність» у контексті сучасної лінгвістики. З'ясовано, що ідентичність постає як соціально-культурне та інтерактивно-конструйоване явище.*

**Ключові слова:** ідентичність, ідентифікація, інтеракція, мовна особистість, конструювання ідентичності.

*In this article, an attempt to find out the general provisions and trends in the study of the concept "identity" has been made. The concept "identity" is considered from the point of view of modern scientific paradigms. The peculiarities of the research of the concept "identity" in the context of modern linguistics have been revealed. It is determined that identity is a social and cultural phenomenon. It is constructed interactively.*

**Key words:** identity, identification, interactivity, linguistic personality, construction of identity.

У центрі уваги науковців різних галузей знань, таких як психологія, філософія, соціологія, культурологія та багато інших, постає дослідження поняття «ідентичність». Вивчення цього феномену набуває рис міждисциплінарності, що зумовлює деяку термінологічну розмитість поняття. У загальному сенсі ідентифікація – це ототожнення [8, с. 11]; визначення відповідності предмета, біологічного організму, особи (фізичної, юридичної) певним, конкретним, лише їм властивим ознакам [2, с. 630]. Ідентичність – це однаковість людини або чогось в усі часи і за всіх обставин; умова або факт, що особа або щось є самим собою, а не кимось/чимось іншим, індивідуальність, особистість [24, с. 415]. Ідентифікацію розуміють як ототожнення, уподібнення, упізнання, встановлення збігу об'єктів [10, с. 344].

Процес ідентифікації людиною самого себе пов'язаний з відповіддю на питання «хто я?», визначаючи при цьому власну біологічну (статеву та вікову приналежність), психологічну (різні психічні стани у певний момент часу), культурну (приналежність до певної культурної спільноти) і соціальну ідентичність (приналежність до тієї чи іншої соціальної групи) [19, с. 19]. Іноді зазначені види ідентичності визначають як види самопізнання (self-knowledge) [22].

Проблема ідентичності корелює з антропоцентричною парадигмою сучасної лінгвістики та суміжними з нею областями знань, оскільки дослідження мовних одиниць дозволяє робити висновки не лише про ментальні процеси, що існують у вербальній формі, але й про особистісні характеристики людини (мовця). Ідентичність може поставати об'єктом дослідження як у системі мови, так і в окремих текстах і дискурсах. Зазначене вище і обумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета цієї роботи полягає у виявленні й описі загальних положень і тенденцій у дослідженні поняття «ідентичність» у сучасних наукових парадигмах, зокрема у контексті сучасної лінгвістики.

У руслі сучасних наукових досліджень проблема вивчення ідентичності привертає увагу науковців, серед яких: ті, хто займається дослідженням ідентичності в психологічному аспекті (Г. Ліндсей, Е. Еріксон, К. Холл, Л.Б. Шнейдер, К. Ясперс, А.А. Яшина, Н. Feigl, Е.Т. Olson); в руслі філософії (В.С. Малахов, О.О. Труфанова.); в галузі соціології (Г. Блумер, Е. Гоффман, А.Г. Смирнова, І.Г. Яковенко, D. Carbaugh, С. Cooley, J. Habermas, Н.Г. Mead); в

річищі лінгвістичного зняття (Г.І. Богін, Г.П. Грайс, Ю.М. Караулов, Р. Brown & S. Levinson, Дж. Лич, Дж. Остин).

У психології ідентичність розуміють як результат роботи індивідуальних і соціальних процесів. Ідентичність – це вираження внутрішніх процесів; це те, що існує всередині індивіда; це частина персони. Крім цього, на індивіда можуть впливати суспільні системи, контекст.

Філософи намагаються знайти відповідь на питання про нормативність образу «самість». Соціологи досліджують ідентичність у проекції на суспільство та його інститути. У соціології ідентичність розглядається як комплекс ролей і статутів, що організовані відповідно до соціальної системи.

Вважається, що завдяки ґрунтовним дослідженням Е. Еріксона, поняття «ідентичність» набуває міждисциплінарного характеру. Дослідник розуміє ідентичність як суб'єктивне натхнене відчуття тотожності і цілісності [13, с. 28]. У своїй праці Е. Еріксон доводить, що ідентичність – це складний процес, що локалізується в самому ядрі індивідуальності, а також це процес суспільної культури. Відповідно поглядам науковця, ідентичність – це тотожність самому собі [12]. Е. Еріксон розглядає ідентичність як складне особистісне утворення, як багаторівневу структуру [14].

Мова, як засіб спілкування, охоплює не лише функції передачі і зберігання інформації, але й бере активну участь у формуванні знань про світ. Мова являється засобом як світопізнання і світорозуміння людиною, так і пізнання самого себе. Тобто мова постає як засіб конструювання «Я» людини.

Комунікацію розуміють як первинний соціальний процес, а ідентичність – як сутність, що конструюється комунікативно, дискурсивно або інтерпретативно [15, с. 24]. Дослідження процесу ідентифікації особистості в спілкуванні неминуче призводить до аналізу засобів, за допомогою яких здійснюються вираження власних думок, їх комбінаторика і функціонування, до виявлення впливу на комунікантів.

Нажаль, у сучасних лінгвістичних дослідженнях ідентичність постає об'єктом безпосереднього вивчення в дуже рідкісних випадках. У більшості розвідок цю проблему розглядають з точки зору іншого явища, що обумовлено наявністю різних підходів у наукових парадигмах.

Так, мовну особистість в єдності з її персональним досвідом, а отже як складову ідентичності, досліджують в одному з напрямів сучасної лінгвістики. Поняття «мовна особистість» до широкого наукового обігу уводить Ю.М. Караулов. У концепції автора виокремлено трирівневу модель мовної особистості, що включає: 1. *Вербально-семантичний рівень (структурно-системний)*; 2. *Лінгвокогнітивний рівень (тезаурусний)*; 3. *Мотиваційний рівень (прагматичний)* [6, с. 51]. У моделі мовної особистості Г.І. Богіна людина розглядається з точки зору її «готовності виробляти мовленнєві вчинки, створювати і приймати твори мовлення» [1, с. 1]. Мовну особистість характеризують як людину, яка є носієм мови, здатну до мовленнєвої діяльності [11, с. 64]. Мовну особистість розуміють як, закріплений переважно в лексичній системі, базовий національно-культурний прототип носія певної мови [4, с. 2–7].

Стає зрозумілим, що у межах лінгвістичної науки «мовну особистість» розглядають у ракурсі опису людини у комунікації, не виключаючи інші визначення у руслі різних парадигм. У сучасних наукових дослідженнях, що торкаються проблематики дослідження людини у процесі комунікації, простежується певне співвідношення понять «мовна особистість» та «ідентичність». Виявлення цих особливостей потребує ґрунтового лінгвокогнітивного, лінгвокультурологічного, психолінгвістичного і соціолінгвістичного аналізу, що засвідчує актуальність цієї проблеми та формує перспективність подальших її наукових розвідок.

До кола наукових інтересів входить проблематика індивідуальної та колективної ідентичностей, що полягає у дослідженні співвідношення мови і національної свідомості. У

дослідженнях, що займаються вивченням цього питання, висвітлюється концепція етнічної ідентичності. Етнічну ідентичність розглядають як базове поняття етнолінгвістики, лінгвокультурології та міжкультурної комунікації, що розкриває процес усвідомлення людиною своєї приналежності до певного етносу [7, с. 147].

Досліджуючи зв'язок мови і ментальних процесів, мовну картину світу, науковці дотично проливають світло на проблему дослідження групової і колективної ідентичності. З когнітивних позицій ідентичність трактується як ментально репрезентована сукупність фрагментів картини світу, яка детермінована культурою [3, с. 118].

Предметом дослідження лінгвокультурології постає лінгвокультурний концепт, що постулюється як культурно-ментально-мовне утворення [9, с.14]. Людина в мові – це мовна особистість, яка може проявлятися як через комунікативну поведінку, так і в системі культурних концептів (лінгвокультурних типажів). Лінгвокультурні типажі, що є узагальненим впізнаваним образом представника певної культури мають етнокультурну і соціокультурну сутність [5, с. 178].

Виходячи з положень звернення лінгвістики до постструктуралізму у філософії та соціології, отримуємо розуміння того, що ідентичність розуміють не як вид незалежно існуючої реальності поза особистістю, а як реальність, що активно конструюється особистістю.

Ідентичність трактують як «мовну конструкцію» членства групи [21, с. 111]. Мова надає інструменти для конструювання і формування ідентичності. Стає зрозумілим, що «Я» особистості формується крізь призму процесів соціальної інтеракції [17, с. 44]. Ідентичність конструюється особистістю в різних контекстах «псевдо-я» у порівнянні з «істинним-я» [20, с. 188]. Ідентичність розглядають як лінгвістичну конструкцію, що будується за допомогою мовної репрезентації локусів [16, с. 3]. Більшість дослідників дискурсу лише визначають ідентичність як конструйовану реальність, не пропонуючи шляхи цього конструювання.

Мері Баколц (Mary Bucholtz) і Кіра Холл (Kira Hall) просуваються далі у дослідженні ідентичності у процесі інтеракції, пропонуючи принципи конструювання ідентичності. Дослідники пропонують схему аналізу ідентичності, яка конструюється у мовній інтеракції, що заснована на таких принципах: 1) принцип виникнення; 2) принцип позиціонування; 3) принцип індексації; 4) принцип релевантності; 5) принцип частковості. Виокремлені принципи репрезентують форми, які можуть бути використані у різних напрямках сучасної лінгвістики для дослідження ідентичності. Оскільки поповнення цього проекту, що розглядає ідентичність в інтеракції, забезпечить складні концептуалізації розгортання ідентичності у дискурсі. Ідентичність визначають як інтерсуб'єктивно досягнуте соціально-культурне явище [18, с. 607–608]. Отже, можна визначити поняття «ідентичність» як соціально-культурне й інтерактивно-конструйоване явище.

Таким чином, проведений огляд загальних положень і тенденцій у дослідженні поняття «ідентичність» у сучасних наукових парадигмах, зокрема у контексті сучасної лінгвістики, надає можливості з'ясувати значущість дослідження поняття «ідентичність», виокремити труднощі і прогалини у вивченні цього феномену, зокрема доопрацювання потребує питання стосовно конструйованого характеру ідентичності. Кількість наукових розвідок, що досліджують це питання, виявляється недостатньою. Саме тому перспективним виявляється теоретичне обґрунтування і практичне підтвердження, яким саме чином конструюється ідентичність у дискурсі.

#### ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Богин Г.И. Модель языковой личности в ее отношении к разновидностям текстов : автореф. дис. на соискание уч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / Г.И. Богин. – Л, 1984. – 44 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української [уклад. та голов. ред. В.Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2005. – 1728 с.